

ร่างกายและสรรพสิ่งบนโลกนี้ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม

The Body and All Things on This Earth are Earth, Water, Fire, and Wind

สุทธิสา โปธิสา

Suthisa Phothisa

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

Corresponding Author, E-mail: Suthi-Phot@gmail.com

บทคัดย่อ

ในการเขียนบทความเรื่อง ร่างกายและสรรพสิ่งบนโลกนี้ คือ ธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม นั้น มาจากแนวความคิดที่ว่า แท้จริงแล้ว คน สัตว์ พืช และสรรพสิ่งบนโลกนี้ คือ การประชุมกันของธาตุทั้งสี่ ได้แก่ ธาตุดิน (ปฐวีธาตุ) ธาตุน้ำ (อาโปธาตุ) ธาตุไฟ (เตโชธาตุ) และธาตุลม (วาโยธาตุ) ซึ่งเป็นแนวความคิดเชิงอภิปรัชญา อภิปรัชญาเป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับรากฐานของความเป็นจริงหรือ สาระตถะ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้เพื่อศึกษา ข้อมูลความรู้ จากพุทธพจน์เกี่ยวกับธาตุทั้งสี่ หรือมหาธาตุรูป 4 ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้มีความหมายเช่นไร และศึกษาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของร่างกายคน สัตว์ พืช เพื่อนำมาเปรียบเทียบกันในวonderว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นั้น ว่าจะมีความเหมือน ความต่าง หรือสอดคล้องสัมพันธ์กันไปในทางใด แล้วนำมาใช้พิสูจน์แนวความคิดที่ได้กล่าวไว้ว่า ร่างกายและสรรพสิ่ง คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ต่อตัวเราเอง และหมู่สัตว์โลกทั้งหลาย

คำสำคัญ : ร่างกาย, สรรพสิ่งบนโลก, ดิน น้ำ ไฟ ลม

Abstract

In writing articles on The body and all things on this earth, namely the element earth, water, fire, and wind, come from the idea that, in fact, people, animals, plants, and all things on earth are the meeting of the four elements,

namely the earth element (the earth element), the water element (Apothat), the fire element (Techo that), and the wind element (Wayo that), which are metaphysical concepts. Metaphysics is a branch of philosophy that studies the foundations of reality or matter.

The purpose of this article is to study knowledge information from the Buddha's words about the four elements or what is the meaning of the four great spirits that the Lord Buddha has said and study scientific knowledge related to the elements of the human body, animals, plants to be compared in words that the earth element, the water element, the fire element, the wind element is that there are similarities and differences or related to each other in any way then used to prove the concept that has been said The body and all things are earth, water, fire, wind, all for the benefit of ourselves. and all the beasts of the world.

Keywords : The body, all things on earth, the element earth water fire wind

บทนำ

“ภิกษุทั้งหลาย! กายนี้ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย และทั้งไม่ใช่ของบุคคลเหล่าอื่น ภิกษุทั้งหลาย! กรรมเก่า (กาย) นี้ อันเธอทั้งหลาย พึงเห็น ว่าเป็นสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น (อภิสังขต) เป็นสิ่งที่ปัจจัยทำให้เกิดความรู้สึกขึ้น (อภิสังขตเจตยิต) เป็นสิ่งที่มีความรู้สึกต่ออารมณ์ได้ (เวทนีย)

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีของกายนั้น อริยสาวกผู้ใดได้สดับแล้ว ย่อมทำไว้ในใจ โดยแยบคายเป็นอย่างดี ซึ่งปฏิจจสมุปบาท นั้นเทียว ดังนี้ว่า

“ด้วยอาการอย่างนี้: เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป” (มูลนิธิพุทธโฆษณ์ เผยแพร่ พุทธวจน, 2565: ออนไลน์)

เนื้อเรื่อง

ญาณวิทยา เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่สนใจเกี่ยวกับเรื่อง ความรู้และที่มา หรือบ่อเกิดของความรู้ ในการเขียนบทความนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอขุมความรู้จากพระไตรปิฎก และความรู้ในทางวิทยาศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ตรง จากการค้นคว้า การสังเกต จากธรรมชาติ นำมาอธิบายเรื่องธาตุ เรื่องดิน เรื่องน้ำ เรื่องไฟ และเรื่องลม

คำว่า **มหาภูตรูป 4** ได้แก่ ธาตุดิน(ปฐวีธาตุ) ธาตุน้ำ(อาโปธาตุ) ธาตุไฟ(เตโชธาตุ) และธาตุลม(วาโยธาตุ) พระพุทธองค์ ได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก หลายพระสูตร เช่นใน เก วัฏฏะสูตร มีใจความดังนี้ว่า

“ดูกรแก้วมณี เรื่องเคยมีมาแล้ว ภิกษุรูปหนึ่ง ในหมู่ภิกษุนี้เอง ได้เกิดความปริวิตกอย่างนี้ว่า มหาภูตรูป 4 คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหล่านี้ ย่อมดับไม่เหลือในที่ไหนหนอ...”

ในปัญหานี้พระพุทธองค์ได้มีพยากรณ์ดังนี้

“ธรรมชาติที่รู้แจ้ง ไม่มีใครชี้ได้ ไม่มีสิ้นสุด แจ่มใสโดยทั้งปวง ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในธรรมชาตินั้น...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม9 ข้อ487-494: 216-218)

ส่วนคำว่า **ธาตุ** มีพุทธพจน์ตรัสเรื่อง ธาตุ ดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคต ตรัสรู้ บรรลุธาตุนี้ว่า สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย... [กล่าวเช่นเดียวกัน] ตถาคต ตรัสรู้ บรรลุธาตุนี้ว่าสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย... [กล่าวเช่นเดียวกัน] ตถาคต ตรัสรู้ บรรลุธาตุนี้ว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา... (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม20 ข้อ576: 322-323)

ผู้เขียนสรุปความหมายตามพุทธพจน์ได้ว่า โลกธาตุ หรือธาตุในโลก คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดาของธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ความเป็นไปตามธรรมดาของธาตุดินน้ำไฟลม ซึ่งคงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ธาตุ ก็คือ รูป ที่ปรากฏอยู่ในโลกแห่งนี้เอง

สำหรับความหมายทางวิทยาศาสตร์ คำว่า **ธาตุ** หมายถึง สารบริสุทธิ์เนื้อเดียว ที่มีองค์ประกอบเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถแยกสลายให้กลายเป็นสารอื่นได้โดยวิธีการทางเคมี ซึ่งมีได้ทั้งที่เป็นสถานะ ของแข็ง ของเหลว หรือกาศ

ธาตุดิน

ลักษณะที่ปรากฏของ ธาตุดิน คือ รูป ที่มีลักษณะของความแข็ง หรือความอ่อน หมายความว่า ในร่างกายของทั้งคน สัตว์และพืช ประกอบด้วยรูปที่มีลักษณะแข็ง หรือลักษณะอ่อน ประกอบอยู่ในร่างกายของคน และสัตว์ เรียกว่า **ธาตุดินภายใน** ความอ่อน- ความแข็งของรูปนี้ มีปรากฏอยู่ในสิ่งของอื่นๆอีก เรียกว่า **ธาตุดินภายนอก**

ดิน ในความหมายทางวิทยาศาสตร์ หมายถึง เทหวัตถุธรรมชาติ (natural body) ที่เกิดจากการสลายตัวของหินและแร่ธาตุต่างๆ ผสมคลุกเคล้ากับอินทรีย์วัตถุ ซึ่งปกคลุมผิวดินโลก อยู่เป็นชั้นบางๆ เป็นวัตถุที่คำนวณการเจริญเติบโตและการทรงตัวของพืช ดินประกอบด้วยแร่ธาตุ ที่เป็นของแข็ง อินทรีย์วัตถุ น้ำ และอากาศ ที่มีสัดส่วนแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับชนิดของดิน

และจากความรู้ทางชีววิทยา เคมี และชีวเคมี ทำให้เราทราบถึง หน่วยพื้นฐานที่เล็กที่สุดของสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า เซลล์ เซลล์เล็กๆ เหล่านี้มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า มาประกอบกันเข้าเป็นอวัยวะทำงานประสานสอดคล้องกันเป็นสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ

องค์ประกอบพื้นฐานของเซลล์ ล้วนประกอบขึ้นมาจาก สารประกอบจำพวก ไชมัน โปรตีน และ คาร์โบไฮเดรต และแร่ธาตุที่สำคัญอื่นอีก เช่น ฟอสฟอรัส ที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกระดูกและฟัน และเยื่อหุ้มเซลล์, ธาตุเหล็ก ที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในเม็ดเลือดแดง, ธาตุทองแดงที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ในคลอโรฟิลล์ของพืช เป็นต้น

เมื่อศึกษาองค์ประกอบทางเคมีพบว่า ไชมัน , คาร์โบไฮเดรต และ โปรตีน ประกอบด้วยธาตุหลักเพียง 3 ชนิด ได้แก่ ธาตุคาร์บอน ธาตุไฮโดรเจน และธาตุออกซิเจน (ส่วนโปรตีน มีธาตุคาร์บอน ไฮโดรเจน และออกซิเจนเป็นองค์ประกอบหลักยังมีธาตุหลักอีก 1 ชนิด คือ ธาตุไนโตรเจน) ในขณะที่ปัจจุบัน ในทางวิชาเคมี ค้นพบธาตุถึง 118 ธาตุ

ดังนั้น เมื่อมาพิจารณาอาหารที่เราบริโภค ได้แก่ พืชพันธุ์ธัญญาหาร ผลไม้ เนื้อสัตว์ และผักต่างๆ ที่แท้แล้วก็คือ รูปลักษณะอันหลากหลายของการรวมตัวกันของธาตุเพียงไม่กี่ธาตุ ซึ่งธาตุเหล่านี้ก็มีอยู่ในดิน มีอยู่ในน้ำ(ในรูปของสารประกอบ ละลายอยู่ในน้ำ) มีอยู่ในอากาศ (เช่น ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์)

ในคนและสัตว์ ธาตุเหล่านี้หมุนเวียนจากภายนอกร่างกายเข้าสู่ร่างกาย โดยผ่านการกิน สูดกระบวนการย่อยอาหารและกระบวนการหายใจระดับเซลล์ ได้ผลผลิตเป็นพลังงาน ของเสียและสารอาหารต่างๆ จากนั้นของเสียจะถูกขับออกสู่ภายนอกร่างกาย

สำหรับในพืช เมื่อพืชดูดซึมน้ำแร่ธาตุอาหารจากภายนอกเข้ามาในตัวมันแล้ว เกิดกระบวนการสร้างและสังเคราะห์ โดยกระบวนการสังเคราะห์แสง ได้ผลิตเป็นสารอาหารต่างๆ ไปสะสมไว้ตามส่วนต่างๆ ของพืช เช่น ในหัว ในลำต้น ในใบ ในดอก ในราก ในผล ในรูปของ แป้งและน้ำตาล น้ำและเกลือแร่

จะเห็นได้ว่า ธาตุต่างๆ ในร่างกายของ คน สัตว์ พืช มีการหมุนเวียน ภายนอกภายใน เป็นวัฏจักร เป็นเสมือนเป็นร่างกายอันเดียวกัน โลกกับสิ่งมีชีวิต จากดินสู่คนและจากคนสู่ดินตลอดชีวิต ตั้งแต่เกิดกระทั่งเมื่อตายลง กายก็แตกสลายกลายเป็นดินในที่สุด ไม่ว่าคนสัตว์หรือพืช ดังนั้น ถ้ากล่าวได้ว่า ธาตุดินมีอยู่ในเรา เราคือธาตุดิน ดินคือรูป - รูปคือดิน นั่นก็มีความสมเหตุสมผลอยู่

ธาตุน้ำ

ร่างกายของคนและสัตว์ มีน้ำเป็นองค์ประกอบอยู่มากถึง 70% โดยประมาณ ในรูปของน้ำเลือด น้ำมูก น้ำลาย น้ำไขข้อ น้ำภายในเซลล์ น้ำภายนอกเซลล์ เป็นต้น ส่วนในพืช รูปลักษณะของน้ำในพืช ก็เช่น น้ำผลไม้ เป็นต้น

ลักษณะของธาตุน้ำในมหาภูตรูป ธาตุน้ำ คือ รูป ที่มีลักษณะ ไหล หรือ เกาะกุม แต่ในทางวิทยาศาสตร์แล้ว น้ำไม่ใช่ธาตุ น้ำเป็นสิ่งที่โปร่งใส ไม่มีรส ไม่มีกลิ่น ไม่มีสี เป็นสารประกอบที่มีองค์ประกอบทางเคมี ประกอบด้วยธาตุเพียง 2 ชนิด ได้แก่ ธาตุไฮโดรเจน และ ออกซิเจน

น้ำเข้าสู่ภายในร่างกายของสิ่งมีชีวิต โดยอาศัยการดื่มกิน และทางลมหายใจเข้า ในพืชก็ด้วยอาศัยการดูดซึมน้ำเข้าสู่ตัวมัน จากนั้นน้ำออกจากร่างกายโดยระบบขับถ่าย และทางลมหายใจออก และถึงแม้ว่าสิ่งมีชีวิตจะไม่ดื่มไม่กิน น้ำในกายก็ยังคงหมุนเวียนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับน้ำภายนอกกาย เป็นร่างกายเดียวกันกับโลกและสรรพสัตว์ เป็นวัฏจักร โดยผ่านทางลมหายใจเข้า-ออก トラบเท่าที่ยังมีชีวิต ธาตุน้ำมีอยู่ในเรา เราคือธาตุน้ำ น้ำคือรูป - รูปคือน้ำ

ธาตุไฟ

รูปลักษณะของธาตุไฟ ในมหาภูตรูป 4 ตามคัมภีร์พระอภิธรรมในพระพุทธศาสนา คำว่าธาตุไฟ คือ รูป ที่เย็น-ร้อน สำหรับความหมายในพจนานุกรม ไฟ คือ ผลจากปฏิกิริยาเคมีซึ่งก่อให้เกิดความร้อน แสงสว่าง และเปลว ความร้อน - ความเย็น นี้คือลักษณะของไฟ ดังนั้นเมื่อพิจารณาความหมายโดยรวมแล้ว ธาตุไฟ ในมหาภูตรูป 4 จึงเกี่ยวข้องกับคำว่า อุณหภูมิ ซึ่งหมายถึง ปริมาณที่ใช้บอกระดับความร้อน

จากความรู้ด้านสรีรวิทยา ทำให้เราทราบว่า ความร้อน-เย็น หรืออุณหภูมิ ที่เหมาะสมในช่วงแคบๆ เท่านั้น ที่เอื้อให้ระบบต่างๆของร่างกาย คน สัตว์ และพืช สามารถดำเนินไปได้อย่างปกติ หากอุณหภูมิ ภายนอกหรือภายใน เปลี่ยนไปแม้เพียงเล็กน้อย จะทำให้สิ่งมีชีวิตตายได้ในทันที หรือเกิดความไม่สบายเจ็บป่วยและตายในที่สุด ไฟภายในร่างกายของเรานั้นก็คือ ความอุ่นที่มีอยู่ในทุกอณูของร่างกาย มีอยู่ในเลือด ในเนื้อ ในอวัยวะ น้อยใหญ่ ในน้ำตา ในเหงื่อ น้ำปัสสาวะ เป็นต้น ความร้อนหรือความอุ่นในร่างกายของสิ่งมีชีวิต จะมีการรักษาและปรับสมดุลความร้อน ระหว่างความร้อนภายในและภายนอก ร่างกายตลอดเวลา ความร้อน หรือธาตุไฟ เข้าสู่ร่างกายในรูปของลมหายใจเข้าอันอบอุ่น และร่างกายมีการถ่ายเทความร้อนที่เกิดจากปฏิกิริยาทางชีวเคมีในร่างกาย ออกสู่โลก ภายนอก ทางลมหายใจออก

ดังนั้น **ธาตุไฟภายใน**จึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับ**ธาตุไฟภายนอก** ครอบงำเท่าที่ยังมีลมหายใจ เข้า-ออก ธาตุไฟมีอยู่ในเรา เราคือธาตุไฟ ไฟกำเนิดรูป รูปกำเนิดไฟ

วัฏจักร หมายถึง ช่วงเวลาของเหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้น และดำเนินไปเป็นลำดับขั้นแล้วกลับมาจบ ณ จุดเริ่มต้นอีก

ธาตุลม

ธาตุลม ในมหาภูตรูป 4 ตามคัมภีร์พระอภิธรรม ในพระพุทธศาสนา ธาตุลม คือ รูป ที่หย่อนหรือตึง ความหย่อนและความตึงของรูปกายนี้ เกิดจากธาตุลม แทรกตัวเข้าไปอยู่ในธาตุดินและธาตุน้ำของร่างกาย ทำให้เกิดอาการขยับ และเคลื่อนไหวตัวของธาตุดินและน้ำ การมีอยู่ของธาตุลมทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวขยับได้

ในเชิงวิทยาศาสตร์ลมไม่ใช่ธาตุ แต่ลมหรืออากาศประกอบไปด้วยธาตุและสารประกอบหลายชนิดในสถานะก๊าซ และก๊าซที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตมากที่สุดคือ ก๊าซออกซิเจน และ ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ซึ่งแทรกตัวอยู่ในและระหว่างเซลล์ ตัวอย่างเช่น ก๊าซออกซิเจนในเม็ดเลือดแดง และช่องว่างระหว่างเซลล์ เป็นต้น และแทรกตัวอยู่ในและระหว่างอวัยวะต่างๆ

ด้วยอาการที่ธาตุลม หรืออากาศ แทรกเข้าไปอยู่จึงทำให้มีช่องว่าง เพราะการมีช่องว่าง เซลล์และอวัยวะจึงไม่ยึดติดกัน เพราะเซลล์และอวัยวะไม่ยึดติดกันจึงเกิดการเคลื่อนไหวหรือไหลไปได้จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ของธาตุดินและธาตุน้ำ เช่น การไหลเวียนโลหิต การเคลื่อนของกล้ามเนื้อ และการเคลื่อนไหวข้อต่อต่างๆในร่างกาย เป็นต้น

หากมองภาพออกมาที่สิ่งแวดล้อมภายนอก ความเปลี่ยนแปลง ความผันแปร ไปของโลกนี้และการเคลื่อนไหวของสรรพสิ่ง ก็คือการมาประกอบกันเข้าของธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ทำให้เกิดสรรพสิ่งที่มีมันเป็นเช่นนั้นเอง เป็นไปตามวิถีธรรมชาติของมันเอง

ซึ่งความจริงในข้อนี้ พระพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้ และบอกสอนมานานแล้ว 2600 กว่าปี และบัญญัติธาตุในโลก ไว้ดังนี้

ธาตุ คือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง

องค์ความรู้

คุณวิทยา คือสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา เป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับค่านิยมหรือคุณค่า ซึ่งเป็นนามธรรม คุณค่าที่เกิดจากการประเมินข้อเท็จจริง ทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์สังคม

ในเชิงจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่สนใจแสวงหาคำตอบว่าอะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตและมีอะไรเป็นเกณฑ์ตัดสิน บทความนี้ได้ประมวลความรู้เพื่อแสดงความจริงที่ว่า ร่างกายและสรรพสิ่งบนโลกนี้ คือ การมารวมกันเข้าของธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม

ความรู้และความเข้าใจในเรื่องนี้ จะเกิดประโยชน์และผลดีต่อตัวผู้รู้เอง สาระแห่งของกาย ท้ายที่สุดยังลงไปสู่ความเป็นธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม กายนี้คือโลกธาตุ สาระแห่งรูปกายนี้ คือดิน คือขี้เถ้า คือธาตุ คือการเสื่อมสลายไปในที่สุด ความหลงยึดติดมัวหมกในรูปในกายจึงเป็นการยึดติดอยู่กับความว่างเปล่า แนวคิดในเรื่องนี้เป็นความจริงที่ก่อให้เกิดสันติสุขในโลก ทำให้สิ่งมีชีวิตสามารถอยู่ด้วยกันอย่างเพื่อนร่วมโลก มีคติที่เกิดและมีที่อาศัยร่วมในโลกใบเดียวกัน แต่ด้วยเหตุและผลบางประการทำให้เราเกิดมาในรูปที่ต่างกัน มีวิถีชีวิต ความคิดและสัญชาติญาณ ต่างกันเท่านั้นเอง

สรุป

คุณประโยชน์อีกประการหนึ่ง เมื่อเรารู้ว่าท้ายที่สุดของกายคือ แก่ธุลีดิน จะทำให้เราได้สติ รู้ว่า เราควรจะทำอะไร ควรทำอะไร ควรจะศึกษาอะไรต่อไป อะไรคือสิ่งที่เมื่อได้เกิดมาเป็นมนุษย์ควรชวนชวาย แม้ร่างกายนี้ประชุมลงในความว่างเปล่า แต่ชีวิตไม่ว่างเปล่า ในความว่างเปล่าของโลกและธาตุก็ยังมีวัฏจักรที่หมุนเวียนไปไม่สิ้นสุด เราคงต้องคิดและจินตนาการ สืบค้นและพิสูจน์ความจริงกันต่อไป

ในเชิงตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา ที่สนใจศึกษาเรื่องการใช้เหตุผล เพื่อหาข้อสรุปหรือความจริง โดยเฉพาะการหาเหตุผลแบบนิรนัย คือการคิดหาข้อสรุปโดยอ้างอิงจากสิ่งที่ตนเชื่อหรือยอมรับกันอยู่ทั่วไปว่าเป็นจริง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยประสาทสัมผัสหรือมีประสบการณ์กับเรื่องนั้นมาก่อน ในบทความนี้สิ่งที่นำมาใช้ในการตัดสินความจริง คือใช้การหาเหตุผลแบบนิรนัย จากพุทธพจน์ และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ มาให้เหตุผลในการตัดสินความจริง

ความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งที่ปรากฏ ความเข้ากันได้กับสิ่งที่นำมาอธิบาย เป็นที่ประจักษ์ การคิดและตรรกะตรงด้วยปัญญา เราก็จะตอบได้ว่า ความคิดหรือจินตนาการของเรานั้นมันจริงหรือไม่

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539).

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์ เผยแพร่ พุทธวจน. (23 มีนาคม 2563). ภายนี้ เป็น “กรรมเก่า”. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม พ.ศ. 2565, จาก: <https://www.facebook.com/buddhakosfoundation/photos/%E0%B8%81>